

SZILUETT

Korszerű
történelmi
életrajzok

VARGA SZABOLCS

Leónidasz a végvidéken

Zrínyi Miklós

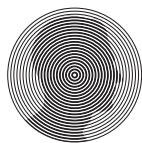
(1508–1566)

Varga Szabolcs

Leónidasz a végvidéken

Zrínyi Miklós

(1508–1566)

SZILUETT

Korszerű
történelmi
életrajzok

A Kronosz Kiadó
és a Magyar Történelmi Társulat
sorozata

Sorozatszerkesztők:

Bánkuti Gábor
Fedeles Tamás
Gőzsy Zoltán
Varga Szabolcs
Vonyó József

Sorozatterv: Tepes Ferenc

Varga Szabolcs

Leónidasz a végvidéken

Zrínyi Miklós

(1508–1566)

Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat

Pécs–Budapest, 2016

Megjelent Szigetvár elestének és Zrínyi Miklós halálának
450. évfordulójára

A kötetben szereplő térképeket készítette:
Nagy Béla

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó és a Magyar Történelmi
Társulat gondozásában 2016-ban megjelent nyomtatott kötet változatlan
kiadása

pdf ISBN 978 6156 027 79 5

© Varga Szabolcs
© Magyar Történelmi Társulat
© Kronosz Kiadó

Nagyszüleim emlékére

Tartalom

Előszó	9
Mors bona... – Az utolsó órák	15
Szülőföld	21
Az ősök csarnoka. A Zrínyi-legendárium	25
Lyuk az idő szövetén. Hiányzó lapok a Zrínyi család történetéből	38
A haza (<i>Patria</i>)	46
Az ellenség torkában	60
A családi fészek	69
Az apai ág	70
Az anyai ág	81
Újratervezés. A Zrínyi család küzdelme az örökségért	99
A nehéz örökség	103
Gyilkosság Kosztajnicán	108
Harcok sűrűjében	113
Sic fata volunt	120
A vitéz Zrínyi bán	133
Családfő és a Monarchia arisztokratája	158
Szigetvár élén (1561–1566)	179
Az utolsó felvonás	191
Hősök ideje	206
Az emlékezet ereje	215
Epilógus	223
 Jegyzetek	225
Képek jegyzéke	239
Térképek jegyzéke	241
Felhasznált források és irodalom	243
Személynevek mutatója	267
Településnevek mutatója	274

Előszó

„A halikarnasszoszi Hérodotosz a következőkben foglalja össze történeti kutatásainak eredményeit, hogy az emberek között megesett dolgok az idők folyamán feledésbe ne merüljenek, és ne vesszen el nyomtalanul azoknak a nagy és csodálatra méltó cselekedeteknek az emléke, amelyeket részben a hellének, részben a barbárok vittek véghez, sem az, hogy milyen okok készítették őket a háborúra egymás ellen.”

1566 szeptemberében néhány nap különbséggel halt meg kánuni (I.) Szulejmán szultán és gróf Zrínyi Miklós a Magyar Királyság középső területén fekvő Szigetvár falai alatt. Az esemény a korabeli nyilvánosság szemében szinte azonnal világszenzációvá vált. A szultáni hadjárat céljáról ugyanis számos rémhír keringett Európában, és az emberek attól féltek, hogy a padisah ezúttal a Rajna vizében fogja megitatni a lovát. Így érthetően óriási megkönnyebbüléssel értesültek a rettegett szultán haláláról, és ez ráirányította a figyelmet a Szigetvárt védő Zrínyi Mikósra is, aki a vár feladása helyett inkább a biztos halált jelentő kirohanást választotta.

Zrínyi halálát az egyetlen szemtanú, Ferenac Črnko beszámolójából készült latin, német és olasz fordításokból néhány éven belül megismerte a művelt nyugati közvélemény, a dalmát származású Brne Karnarutić pedig egy szintén elterjedt hősi eposzt írt Szigetvár elestéről. A 17. század közepén a szigetvári hős dédunokája, a magyar történelem nem kevésbé jelentős alakja, a hadvezérként, politikusként és költőként is elhíresült Zrínyi Miklós szintén emléket állított ősenek. *Szigeti veszedelem* című eposzában a szigeti

kapitány már a „devictus vincit” jegyében győzelmeskedett a szultán felett, így kettejük párviadala immár Dávid és Góliát küzdelmének keresztény megfelelőjévé változott a közgondolkodásban. A magyarországi, majd az európai barokk irodalom Zrínyiből európai keresztény hőst csinált, és a francia Richelieu bíboros már ennek ismeretében írhatta naplójában, hogy a szigeti vitézek az egész európai civilizációt mentették meg a pusztulástól 1566-ban. A 18. századi Habsburg birodalmi reprezentáció egyenesen a császári dinasztia hősét látta Zrínyiben, erről tanúskodik Peter Krafft 1825-ben készült *Zrínyi kirohanása* című monumentális alkotása.

A 19. századi magyar romantikus irodalom és festészet az addig európai, de legalábbis birodalmi mártírból magyar nemzeti hőst kreált, aki a haza függetlenségéért áldozta fel az életét. A korszak legjobb művészei festették meg Zrínyi drámai kirohanását, nekik köszönhetően máig ez a leggyakrabban ábrázolt magyar történelmi esemény, népszerűsége egyenesen a 895. évi magyar honfoglalással vetekedett. Horvátország szintén felfedezte magának Zrínyi Miklóst a romantika korában, ám a Szigetvár alatt végbevitt önfeláldozást a horvát közgondolkodás nem tudta integrálni, így a személye körül nem alakult ki akkora kultusz, mint a Bécsújhely várában 1671-ben kivégzett másik dédunoka, Zrínyi Péter esetében.

A 19. században, a romantikus nacionalizmus térhódításának és a nemzetállamok eszméjének virágkorában Zrínyi tisztelete megszűkölt, és az Osztrák–Magyar Monarchia széthullása után végképp Magyarországra koncentráldott. Bár a hazájáért életét adó Zrínyi nimbusza átívelt a 20. század különböző politikai kurzusaiban, emlékezete mindinkább Szigetvárra korlátozódott, a szocialista államberendezkedés internacionalizmusa már csak lokális szinten tartotta meg a nemzeti hős körül kialakult kultuszt.

1990 után teljesen új megvilágításba került Zrínyi tisztelete és kutatása. A nemzetközi politikai áramlatoknak köszönhetően a konferenciák és történészi munkák immár főleg a horvát–magyar történelem közös hőseként foglalkoztak vele. A Szigetvár határában 1994-ben felállított, Zrínyi és Szulejmán hatalmas szobrával díszített Magyar–Török Barátság Park pedig a nemzeti emlékezetben a francia–német történelmi kibékülés mintájára az újjáéledő török–magyar kapcsolatok békés jellegét kívánta jelképezni. A vál-

tozások betetőzéseként 2016 szeptemberében a magyar, a horvát és a török állam legfőbb közjogi méltóságai találkoznak Szigetváron és hajtanak fejet Zrínyi emléke előtt. De vajon ki ez az ember, aki képes hatni 450 év távlatából is? E könyv célja, hogy Hérodotosz tanácsát megfogadva elmesélje azokat a nagy és dicsőséges tetteket, amelyek Zrínyi Miklós nevének halhatatlanságához vezettek.

Zrínyi Miklós életével foglalkozni hálás feladat a történésznek, feltéve, ha nem törekszik a teljességre. A családi levéltár rejtélyes eltűnése ugyanis eleve lehetetlenné teszi, hogy olyan részletes mű szülessen, mint egy szerencsésebb forrásadottságú francia, itáliai, netán angol előkelő életéről. Végigtekintve a Magyar Királyság arisztokrata családi levéltárainak sorsán, nem is kesereghetünk különösebben, hiszen a Zrínyi-levéltár története tipikus; a 16–17. századi állandó háborúskodás során az iratok többsége szétszóródott, megsérült, nem egy esetben megsemmisült. Néhány szerencsés sorsú, épségben megmaradt levestár jelzi csupán, hogy mekkora iratmennyiség pusztult el valójában a harcok során, és milyen elterjedt volt az írásbeliség a Kárpát-medencében.

A hatalmas iratpusztulás ellenére korántsem lehetetlen alapos történeti munkát írni Zrínyi pályafutásáról. A különböző állami és királyi levéltárakban, központi kormánysszervek iratai között vagy éppen más családok gyűjteményeiben így is számtalan izgalmas és értékes adatot rejtjenek a megsárgult papírok. Ezek összegyűjtése és értelmezése szinte már háromszázötven éve zajlik, mióta Marcus Forstall egy családtag megbízásából nekiállt kutakodni a régi iratok között. Ő volt az egyetlen szerencsés, aki a családi levéltárat még egyben láthatta, míg kései utódainak maradtak Budapest, Bécs, Graz, Zágráb, Varasd, Fraknó, Monyorókerék és ki tudja még hány település kisebb-nagyobb archívumai.

A Zrínyi Miklóssal kapcsolatos tudományos kutatás kezdetei az 1860-as évekig nyúlnak vissza, az 1566. évi szigetvári ostrom közelgő 300 éves évfordulója több történészt is arra sarkallt, hogy megírja a Zrínyiek és ezen belül a szigetvári hős történetét. Az antikvitástól kezdve az elsők érdeme nevük halhatatlansága, így én

sem tekinthetnek el Matija Mesić és Salamon Ferenc méltatásától, akik egy év különbséggel tették le művüket a tudomány asztalára.¹ Őket számosan követték, a századfordulón jobbnál-jobb magyar és horvát kutatók versengtek egymással egyre-másra adva ki a Zrínyire vonatkozó forrásokat. Barabás Samu, Thallóczy Lajos, Iványi Béla, Ferdinand Šišić, Radoslav Lopašić és Emilij Laszowski munkái tették közkinccsé azt az iratmennyiséget, amelyen az utódok – mintha óriások vállán álltak volna – messzebbre tekinthettek.

A 20. század közepén szigetvári Zrínyi Miklós kiesett a történet-szi érdeklődés homlokteréből, Horvátországban inkább a középkori eredet, illetve Zrínyi Péter története, Magyarországon pedig a költő és hadvezér állandó jelzővel illetett dédunoka, Zrínyi Miklós irodalmi és politikai tevékenysége került fókuszba. Az 1966. évben megrendezett tudományos tanácskozások eredményei kivételnek számítottak, ám ma már az utóbbi két évtizedben megújuló Zrínyi-kutatások bölcsőjeként tekintünk rájuk. A konferencia anyaga sajnos nem jelent meg idegen nyelven, bár a magyar, osztrák és török történészek által írott tanulmányok nemzetközi szinten is érdeklődésre tarthatnak volna számot.² A kitűnő írások közül Benda Kálmán Zrínyiről írt életrajzát kell kiemelni, aki az elődök által feltárt iratokat hasznosítva nagyszerűen összefoglalta a szigetvári hős pályafutását.³ Mivel az első összefoglalások eddigre már eltűntek a könyvtárak és antikváriumok polcairól, Benda életrajza nagy népszerűségnek örvendett, a Zrínyi-kultuszt Magyarországon leghűségesebben ápoló civil szervezet, a Szigetvári Várbaráti Kör 1987-ben önállóan is megjelentette. A kötet szemlélete alapvetően meghatározta két nemzedék Zrínyiről vallott felfogását. Horvátországban ugyanezt a szerepet Anđelko Mijatović olvasmányos műve töltötte be, amely különösen a rendszerváltás idején számított rendkívül népszerűnek. Nem véletlen, hogy pár éve újra megjelent a munka átdolgozott kiadása.⁴

Az 1990-es évektől hatalmas lendületet vett a Zrínyi-kutatás a horvát és a magyar történész társadalom körében egyaránt, és az addig lefojtott energiákból számtalan tudományos publikáció született, melyek részletes felsorolására e helyütt nincs mód, ám a munkák mennyisége és minősége miatt kifejezetten szükség lenne egy teljességre törekvő Zrínyi-bibliográfia elkészítésére. A historio-

gráfiai mérleg megvonásakor horvát részről elsősorban Milan Kruhek,⁵ Dragutin Feletar, Damir Karbić, Zoran Ladić,⁶ Hrvoje Petrić,⁷ Nataša Štefanec, Zrinka Blažević, Ivan Mirnik, a fiatalabb nemzedékből pedig Suzanna Miljan és Vedran Klaužer munkásságát kell majd számba venni. Magyar részről hasonlóan hosszú a lista, hiszen az irodalmárok közül Tüskés Gábor, Hausner Gábor és Bene Sándor,⁸ a művészettörténészek közül Buzási Enikő, Galavics Géza, a hadtörténészek közül Négyesi Lajos⁹ és Kelenik József, a történészek közül pedig Pálffy Géza, Bessenyei József és Sokcsevits Dénes is foglalkozott más-más aspektusból szigetvári Zrínyi Miklóssal. A szakirodalmi termést átböngészve látszik, hogy nem egy esetben horvát–magyar közös konferenciák a tudományos együttműködés hajtómotorjai,¹⁰ hiszen másképpen hogyan is lehetne beszélni két haza közös hősről? Ebből is látható, valóban szerencsés az a történész, aki ma Zrínyi Miklósról írhat.

Sokan azt gondolják, hogy a történész egész életében egyedül ücsörög egy üres könyvtárban, illetve levéltárban, vagy – és talán ez a jobbik eset – Indiana Jonesként oldja meg az újabb és újabb rejtélyeket. Bár nem lenne rossz, ha a pályája elején mindenkinek jutna egy-egy világraszóló felfedezés – Nagy Sándor vagy a hun Attila sírja –, de ne legyünk telhetetlenek. Ez a munka rengeteg örömet, élményt és barátságot hoz művelőjének. A történészi lét korántsem magányos, hiszen kollégák tucatjai állnak egymással napi kapcsolatban, és a világháló adta lehetőségeknek köszönhetően villámgyorsan lehet értesülni az új eredményekről, ötletekről és elképzelésekről. Már e szakmában sem utópia a videokonferencia és a skype, bár a személyes kapcsolatot itt sem pótolhatja semmi. Az együttműködés korlátai azonban eltűntek, sem eltérő munkahely, sem különböző útlelél vagy éppen vízum nem állhat senki útjába, aki kérdésével megkeres egy távoli kollégát.

Nem történt ez másképp e kézirat megírása során sem. Megszámlálni sem lehet azt a rengeteg levelet, amelyet kollégáktól, barátoktól kaptam, és a könyv jelentős részét elvenné felsorolásuk. Ennek ellenére nem lehet eltekinteni néhányuk megemlézésétől, hi-

szen segítségük nélkül nem készült volna el ez a könyv. Fodor Pál támogatása és buzdítása adta meg a kezdő lökést, hogy egyáltalán nekiálljak az életrajz megírásának. Egykori tanárain, Oborni Teréz, Pálffy Géza és Sokcsevits Dénes mindvégig értékes tanácsokkal, adatokkal és ötletekkel láttak el. Dávid Géza megengedte, hogy könyvtárát sajátomként kezeljem, így ritka, máshol elérhetetlen kiadványokhoz jutottam hozzá. Külön meg kell említenem Fazekas Istvánt és Oross Andrást, egykori és jelenlegi bécsi magyar levéltári delegátusokat, akiktől rengeteg segítséget kaptam kutatásaim során. Zágrábi kollégáim közül köszönöm Suzanna Miljan és Vedran Klaužer folyamatos és önzetlen segítségét. B. Szabó János, Bagi Zoltán, Bubryák Orsolya, Glück László, Horváth Richárd, Németh S. Katalin, Sudár Balázs, Szakonyi Balázs, Szatlóczki Gábor, Tóth Gergely és Zsoldos Attila egyaránt segítettek adatokkal és tanácsokkal, így az ő érdemük is e kötet. Nagy Béla a térképeket, a Pazirik Kft. pedig a rekonstrukciós rajzokat készítette. Az Országos Széchényi Könyvtárban Farkas Gábor, a Magyar Nemzeti Múzeumban Tóth Csaba volt minden esetben a segítségemre, köszönöm nekik. A kézirat elkészültét az OTKA PD 109863. és a Nemzeti Kulturális Alap pályázatai támogatták. A sokszor döcögős szöveget Jakabné Mezei Gabriella, Varga Krisztina és Vértesi Lázár türelmes munkája tette élvezhetővé, nagyon hálás vagyok érte. Két barátomnak és kollégámnak, Csibi Norbertnek és Gőzsy Zoltánnak tartozom köszönettel, hogy egy szemeszteren keresztül átvállalták főiskolai óráimat, alárendelve ezzel saját kutatási terveiket az én ambíciómnak. A családom végtelen tűróképessége nélkül azonban mindez nem lett volna elég a kézirat befejezéséhez, köszönöm nekik, hogy elviseltek.

Magyaregregy, 2016. július 17.